

УДК 314.114.02 : 331.101.264.2 (477)

Тетяна Тесленко

**ПРОБЛЕМИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ
ТА ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ З УРАХУВАННЯМ ПЕРСПЕКТИВИ
ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАНУ НА ПЕРІОД ДО 2050 РОКУ**

Проаналізовано демографічну ситуацію в Україні та Дніпропетровській області взагалі і щодо співвідношення кількості осіб працездатного віку та пенсіонерів. Спрогнозовано демографічну ситуацію в Україні та Дніпропетровській області на період до 2050 року.

Ключові слова: вікова структура населення, голодомор, депортація, депопуляція, демографічний прогноз, міграція, народжуваність, смертність, перепис, працездатне населення, тривалість життя.

Проанализирована демографическая ситуация в Украине и Днепропетровской области, в том числе по соотношению количества лиц трудоспособного возраста и пенсионеров. Спрогнозирована демографическая ситуация в Украине и Днепропетровской области на период до 2050 года.

Ключевые слова: структура населения по возрасту, голодомор, депортация, депопуляция, демографический прогноз, миграция, рождаемость, смертность, перепись, трудоспособное население, продолжительность жизни.

The demographic situation in Ukraine and Dnepropetrovsk region, including the correlation of amount of able-bodied and pensioners is analysed. The demographic situation in Ukraine and Dnepropetrovsk region for the period till 2050 is predicted.

Keywords: population structure on age, Famine-Genocide, deportation, depopulation, the demographic forecast, migration, birth rate, mortality, census, able-bodied population, life expectancy.

Постановка проблеми Відповідно до статистичних даних проаналізувати демографічну ситуацію в Україні та Дніпропетровській області на початку ХХІ ст. з урахуванням перспективи демографічного стану на період до 2050 року.

Для України в наш час характерними є процеси старіння населення. Внаслідок постійного зниження народжуваності впродовж останнього століття, частка дітей знизилась з приблизно 40% на початку ХХ ст. століття до 15% на поч. ХХІ ст. Частка працездатного населення змінювалася повільно і коливалася у межах 60% – 62%. Натомість, зі збільшенням тривалості життя і зниженням смертності, спостерігається зростання частки населення старше 60% – від 3–4% на початку ХХ ст. до 21% на початку ХХІ ст. Також спостерігаються відмінності у віковій структурі населення між різними регіонами.

© Тесленко Т. В., 2014

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблемі народонаселення, причин та наслідків погіршення демографічної ситуації в Україні присвячені дослідження багатьох провідних науковців, серед яких О. Богуцький, В. Воробей, В. Гавришин, С. Грушко, І. Журовська, Н. Заярна та інші. Окрім цього Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України здійснює діяльність, спрямовану на розробку теоретичних проблем демографії, проведення комплексних досліджень причин і наслідків демографічної кризи, дослідження в сфері ефективності державної соціальної політики, підвищення рівня життя населення та інші фундаментальні дослідження.

Метою даної статті є аналіз проблем демографічної ситуації в Україні та Дніпропетровській області та їх урахування при формуванні державної стратегії соціального та економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка чисельності та складу населення України в наш час характеризується значною мірою невизначеністю: процеси народжуваності, смертності та міграції мають стохастичний характер. На їх перебіг впливає багато прихованих чинників, які складно виявляти та кількісно виміряти. Це означає, що для показників цього типу майже неможливо побудувати абсолютно точний прогноз. Тому під час прогнозування слід враховувати певну величину ймовірності, а також розраховувати відповідні межі інтервалу, в якому власне знаходиться прогноз. Причому, існує правило, згідно з яким, чим меншим є прийнятний довірчий інтервал, тим меншою є ймовірність реалізації прогнозу.

Складність процесу розроблення прогнозів такого роду полягає також у масштабності величин, що беруться до уваги для здійснення розрахунків. Тому дослідженням і прогнозуванням демографічних процесів і явищ займаються не лише окремі науковці, але й цілі підрозділи різноманітних науково-дослідних установ. Ця тема є предметом обговорення безлічі з'їздів, наукових конференцій та інших заходів, з приводу цієї проблематики видано чимало публікацій і наукової літератури.

Висновки основних досліджень з цієї проблематики в Україні були розглянуті на Міжнародній науково-практичній конференції «Людський розвиток в Україні: проблеми та перспективи» (2006 р.), Міжнародному семінарі з проблем смертності в країнах колишнього СРСР (2006 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Парадигма соціальної політики України на зламі тисячоліть» (2007 р.) та висвітлені у численних монографіях протягом кількох останніх років.

Зважаючи на науковий доробок та досвід інших країн, фахівці Держкомстату й Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України розробили багатоваріантний демографічний прогноз на основі поєднання різних гіпотез народжуваності, тривалості життя та міграції. Основний варіант представленого прогнозу являє собою найбільш вірогідний сценарій розвитку демографічної ситуації України на період до 2050 р., який може бути покладений в основу державних стратегій соціального та економічного розвитку.

Проаналізувавши найпопулярніші серед науковців прогнози і міркування щодо демографічної ситуації в Україні в найближчому майбутньому, варто зауважити, що вичерпання потенціалу демографічного зростання України визначає неможливість найближчим часом не лише розширеного, а й простого відтворення населення. Навіть за умови збільшення народжуваності до найвищого в сучасній Європі рівня (2 дитини на жінку) і зменшення смертності до найнижчого у світі рівня (середня очікувана тривалість життя – 80 років) протягом найближчого десятиліття чисельність населення України неухильно скорочуватиметься [5].

На думку автора даної роботи неможливо залишити поза увагою дослідження в цьому напрямку спеціалістів Аналітично-дорадчого центру Блакитної стрічки, що виконували рекомендаційні проекти щодо Пакету реформ в Україні за підтримкою Європейського Союзу і наведені далі.

Із збереженням чинної межі пенсійного віку чисельність пенсіонерів за віком та їх частка у загальній кількості пенсіонерів повільно, але неухильно зростатимуть (рис. 1.3). Упродовж 2010 – 2050 рр. кількість пенсіонерів збільшиться на 0,9 млн осіб (майже весь цей приріст буде забезпечено збільшенням кількості пенсіонерів за віком) і досягне 14,6 млн осіб.

Відсутність позитивної динаміки очікуваної тривалості життя в останні 20 років є головною ознакою демографічної кризи в Україні. Очікувана тривалість життя при народженні тримається на рівні близько 74 років для жінок та 63 років для чоловіків. Це найнижчий показник у Європі, гірша ситуація лише в Російській Федерації.

У країнах ЄС за останні 10 років очікувана тривалість життя жінок зросла в середньому на 2 роки, чоловіків – на 3 роки. Загалом по країнах ЄС-27 цей показник становить для жінок 82 роки (по ЄС-15 – 83,3 року), для чоловіків – 75,8 років (по ЄС-15 – 77,4 року). Прогноз Євростату EUROPOP 2008 передбачає зростання очікуваної тривалості життя при народженні у жінок до 89 років, у чоловіків – до 84,5 року у 2060 р. в середньому по ЄС [1].

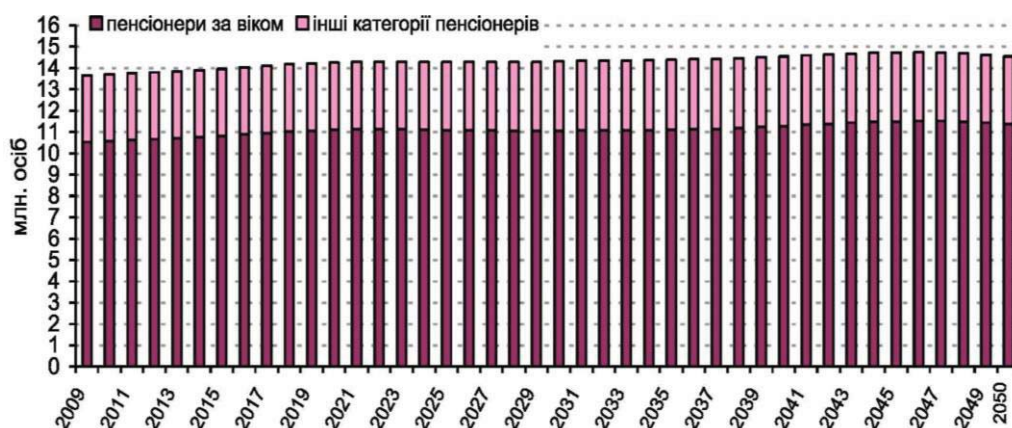

Рис. 1. Прогноз кількості та складу пенсіонерів в Україні до 2050 р., млн осіб

Стосовно України, міжнародні та вітчизняні демографи сходяться на думці, що стагнація очікуваної тривалості життя має зрештою змінитися на позитивну динаміку. Фахівці ООН прогнозують для України поступове зростання очікуваної тривалості життя при народженні до 78,8 років у жінок та 71,3 років у чоловіків у 2050 р. Близькі до них і гіпотези середнього (найбільш імовірного) сценарію прогнозу Інституту демографії та соціальних досліджень (далі – ІДСД) НАН України: 78,2 років у жінок та 71 рік у чоловіків у 2050 р. Тобто Україна у 2050 р. тільки наблизиться до сучасних середніх показників тривалості життя у ЄС.

Поеднання низької народжуваності із зростаючою тривалістю життя означає, що генеральною демографічною тенденцією принаймні у наступні півстоліття буде процес старіння населення. Ця тенденція набуває глобального характеру і вимагає пристосування економіки та соціальної сфери до специфіки «старого населення».

Старіння нації, що за методикою МОП (Міжнародної організації праці) визначається питомою вагою осіб у віці 65 років і старше у загальній кількості населення країни, згідно з прогнозом Євростату EUROPOP 2008, рівень старіння зросте із сучасних 17,1 % до 28,8 % у 2050 р. (рис. 1.4). В Україні внаслідок вищої смертності і повільнішого зростання тривалості життя частка цієї вікової групи буде нижчою: 16,3 % у 2008 р., у 2050 р. – 24,7 % (за прогнозом ІДСД НАН України – 23,8 %) [3].

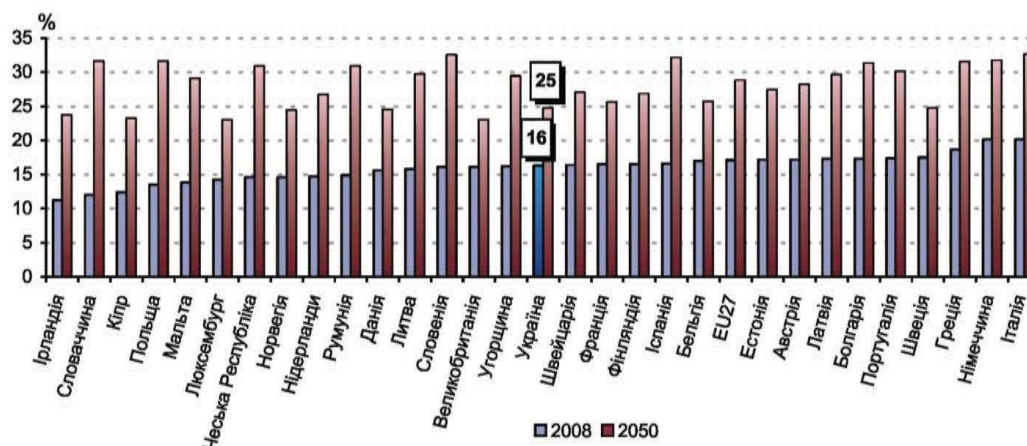

Рис. 2. Частка осіб віком 65 років і старше в Україні та інших європейських країнах у 2008 р. та прогноз на 2050 р., %

Внаслідок поступового скорочення поколінь, що вступають у працездатний вік (в ЄС до періоду працездатності відносять віковий проміжок 15 – 64 років), навантаження особами похилого віку зростатиме випереджальними темпами. До 2050 р. загалом по ЄС-27 співвідношення кількості осіб віком 65 років і старше та населення віком 15 – 64 років збільшиться вдвічі – з теперішніх 25,4 % до 50,4 %. Тобто якщо нині на одну особу віком 65 років і старше припадає чотири особи віком 15 – 64 років, то у 2050 р. буде лише дві. По Україні це співвідношення зросте з теперішніх 23,3 % до 38,2 % (за прогнозом ІДСД – до 38,7 %).

Отже, нині в Україні спостерігається середньоєвропейський рівень старіння, а у 2050 р. вона буде однією з «наймолодших» країн на європейському просторі.

Ситуація із старінням населення України (кількість осіб пенсійного віку) відповідно до чинної межі пенсійного віку в Україні (55 років для жінок та 60 років для чоловіків) є значно драматичнішою: питома вага осіб пенсійного віку (чинна межа для України) у 2009 р. становила 26 %, у 2021 році вона становитиме 29 %, а у 2050 році 38 % населення.

Особливої уваги потребує дослідження демографічної ситуації саме у Дніпропетровській області. Вони виконані на підставі статистичних даних Головного управління статистики у Дніпропетровській області у 1995 – 2012 рр. за наявною чисельністю населення (табл. 1). Станом на 1 січня 2010 р. кількість населення по області складала 3 млн 355тис. 517 осіб. Кількість осіб у віці, старшому за працездатний становить 25 %, тобто дещо вище середнього показника по Україні. Статистичні дані дають інформацію про те, що в середньому щорічне скорочення населення по

ІНШІ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

області складає 19 – 20 тис. осіб і надається за даними Головного управління статистики у Дніпропетровській області у 1995 – 2012 р. з розподілом населення за статтю на рис. 1.

Таблиця 1. Динаміка чисельності населення Дніпропетровської області у 1995-2012 рр. на 1 січня (тис. осіб)

	Чисельність наявного населення			Чисельність постійного населення		
	всього	у тому числі		всього	у тому числі	
		міське	сільське		чоловіки	жінки
1995	3888,8	3255,5	633,3	3846,3	1782,1	2064,2
1996	3848,3	3218,6	629,7	3803,9	1761,0	2042,9
1997	3805,0	3179,0	626,0	3757,4	1737,8	2019,6
1998	3758,7	3139,1	619,6	3715,8	1717,3	1998,5
1999	3714,9	3097,4	617,5	3679,5	1699,4	1980,1
2000	3662,6	3048,5	614,1	3640,8	1679,5	1961,3
2001	3612,6	3002,4	610,2	3600,3	1658,8	1941,5
2002	3567,6	2960,3	607,3	3561,2	1638,5	1922,7
2003	3532,8	2933,6	599,2	3529,5	1622,3	1907,2
2004	3502,9	2911,7	591,2	3499,5	1606,8	1892,7
2005	3476,2	2893,5	582,7	3472,9	1592,4	1880,5
2006	3447,2	2874,1	573,1	3443,9	1577,2	1866,7
2007	3422,9	2856,3	566,6	3419,6	1564,5	1855,1
2008	3398,4	2836,2	562,2	3395,1	1551,2	1843,9
2009	3374,2	2816,2	558,0	3370,9	1538,9	1832,0
2010	3355,5	2801,3	554,2	3352,2	1530,1	1822,1
2011	3336,5	2785,4	551,1	3333,2	1521,4	1811,8
2012	3320,3	2772,2	548,1	3317,0	1514,4	1802,6
2013	3290,8	2750,7	540,1	3287,8	1515,7	1772,1

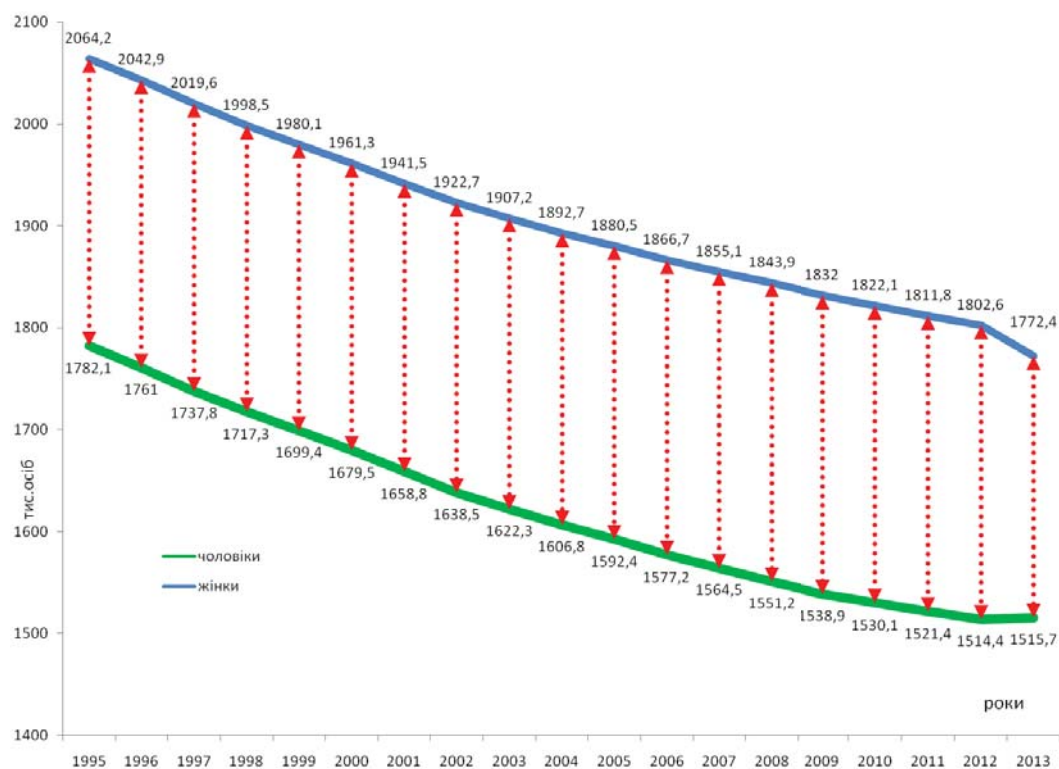

Рис. 1. Діаграма чисельності населення Дніпропетровської області за статтю

Аналізуючи динаміку чисельності населення Дніпропетровської області слід зауважити, що цей показник має стійку тенденцію до поступового зниження. Дослідження чисельності населення як ряду динаміки доцільно провести ланцюговим методом за допомогою показника темпу росту, який в даному випадку може бути застосований як показник темпу зниження. Результати досліджень, що наведені на рис. 1 дозволяють зробити висновок про те, що максимальне зниження чисельності як чоловіків, так і жінок, припадає на 1996 – 1998 рр. та на 2000 – 2003 рр. Автор припускає, що на загальну величину зниження населення саме в ці роки вплинуло два фактори: природне скорочення і міграція населення.

За даними діаграми темпів зменшення населення Дніпропетровської області (рис. 2) також можна зробити висновок про уповільнення темпів зменшення як за загальною чисельністю, так і за статевою ознакою.

Станом на 1 січня 2014 р. чисельність населення області склала 3290,8 тис. осіб. Одна з причин різкого зменшення чисельності населення полягає в тому, що показник народжуваності зменшився з 11,2 до 11,0 на 1 тис. населення, показник смертності залишився на рівні минулого року (15,5 тис. на 1 тис. населення). Продовжує зберігатись гендерний дисбаланс, кількість чоловіків складає 46,1%, кількість жінок – 53,9 % [6].

Доречі, упродовж 2012 р. кількість прибулих мігрантів зросла проти 2011 р. на 5,4% і склала 48,6 тис. осіб, кількість вибулих збільшилась на 0,8 % і дорівнювала 46,7 тис. осіб. Переважну частину мігрантів, які переїхали на постійне проживання до Дніпропетровщини склали прибулі з областей України – 75,1 %, з-за кордону

країни – 24,9%. Більшість осіб, що виїхали за межі області, обрали своїх місцем проживання регіони України (93,5%), решта емігрували до інших держав [5].

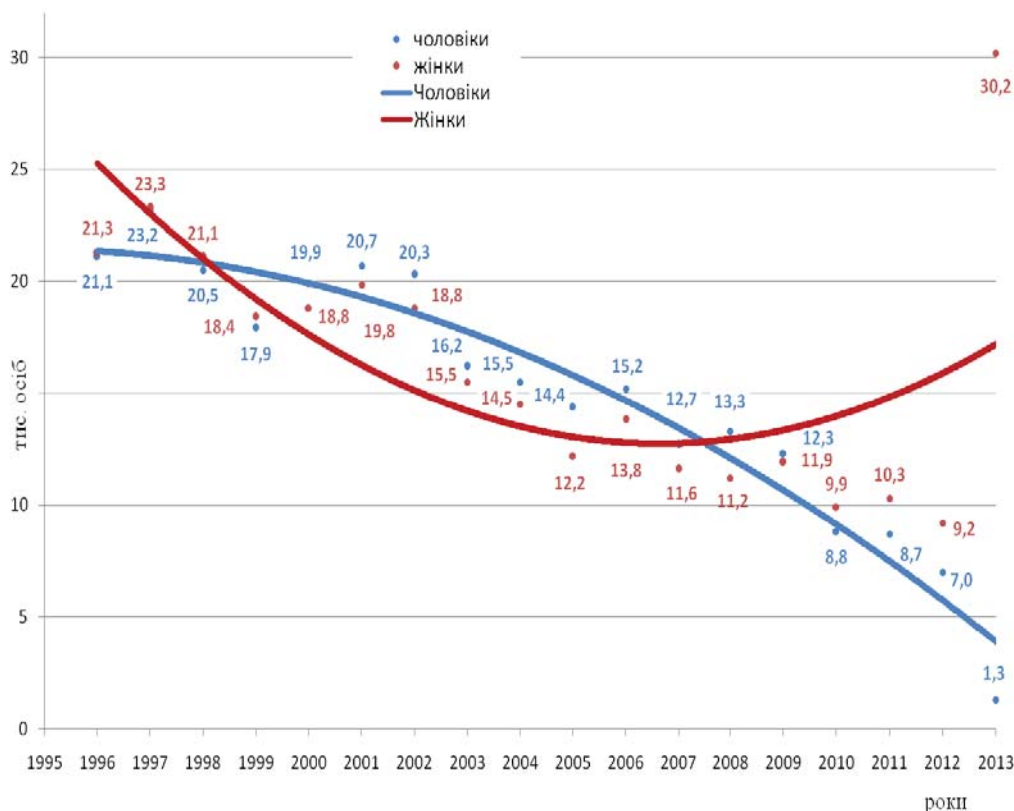

Рис. 2. Діаграма темпів зменшення населення Дніпропетровської області за статтю

Висновки та пропозиції. 1. Сценарій розвитку демографічної ситуації України на період до 2050 р., повинен бути покладений в основу державної стратегії соціального та економічного розвитку і вимагає пристосування економіки та соціальної сфери до специфіки «старого населення».

2. Напрями демографічної політики держави мають спрямовуватися передусім на підвищення рівня та поліпшення якості життя населення. Акценти варто робити не на кількісних, а на якісних параметрах демографічного відтворення.

3. Потрібно сконцентрувати зусилля держави на вирішенні поточних і стратегічних завдань – економічному забезпеченні відтворення населення, належному соціальному захисті сімей з дітьми та осіб похилого віку, поліпшенні екологічної ситуації, зниженні виробничого та побутового (передусім, пов'язаного з транспортом) травматизму, популяризації здорового способу життя (зниженні масштабів тютюнопаління, особливо серед молоді, формуванні культури вживання алкогольних напоїв), забезпеченні доступності якісної медичної допомоги та освіти, що, зрештою, стане вагомим підґрунтям для переходу до сучасного режиму відтворення населення і підвищення тривалості повноцінного активного його життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Воробей В.* Соціальна відповідальність бізнесу. Українські реалії та перспективи. // Інформаційно-аналітичний матеріал / В. Воробей, І. Журовська. – Режим доступу: www.svb.org.ua.
2. *Свенчіцькі М., Ткаченко Л, Чатко І.* Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 72 с.
3. *Постанова Президії Національної академії наук України* «Про демографічний прогноз розвитку України до 2050 р.» № 313 від 21 листопада 2007 р.
4. *Статистичні дані* Головного управління статистики у Дніпропетровській області.
5. *Тесленко Т. В.* Проблеми демографічної ситуації в Україні на початку ХХІ ст. з урахуванням перспективи демографічного стану на період до 2050 року. // Збірник наукових праць Дніпр. націон. університету ім. акад. В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту» – Випуск 5. – 2013. – С. 95 – 101.
6. *Медико-демографічна ситуація* та основні показники медичної допомоги населенню в регіональному аспекті – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uirph.Kiev-ua/>.